

Cilvēce cīņā pret slimībām

Vērojumi prof. P. Stradiņa medicīnas vēstures mūzejā

Rūdolfs Osis

Ārstniecības metodes ir tikpat vecas, cik veca cilvēce. Jau pašā zemākā kultūras pakāpē cilvēks mācījās uzkrāt novērojumus, kādiem paņēmieniem remdināt sāpes, ārstēt ievainojumus, izvilkt svešķermeņus.

Kā medicīnas progress soli pa solim sekojis vispārīgam kultūras progresam, ar lielu interesi varam vērot LPSR Nopelniem bagātā zinātnes darbinieka prof. P. Stradiņa medicīnas vēstures mūzejā. Mūzejs iekārtots universitātes medicīnas fakultātes klīnikas atsevišķā ēkā, kur 19 istabās un 2 lielās zālēs sakopoti ap 3000 dažādu eksponātu. Šo eksponātu daudzumu, no kuriem daļa iegūta zinātniskos ceļojumos svešās zemēs, profesors iegādājies ar saviem personīgiem līdzekļiem, rūpīgi krājis un kārtojis 15 gadus. Atsevišķa telpa ierādīta primitīvai medicīnai, tad seko istabas, kas parāda Ēģiptes, Babilonas, Grieķijas, Japānas un Krievijas medicīnas vēsturi. Latvijas medicīnai veltītas 8 istabas, no tām četrās redzama latviešu tautas ārstniecība senatnē. Pirmajā lielākajā zālē novietoti priekšmeti, zīmējumi, gleznas, reprodukcijas un medicīniskas skices raksturo medicīnas attīstību no 10. līdz 15. gadsimtenim, bet otrajā spilgti parādīts medicīnas zinātnes progress un uzplaukums no 16. līdz 19. gadsimtenim.

Primitīvās medicīnas istabā attēlos un materiālos, kas dibinās uz zinātnisko pētījumu dokumentiem un archeoloģiskiem izrakumiem, spilgti raksturots ārstniecības stāvoklis pirmatnējās tautās. Redzams, ka jau daudzus gadu tūkstošus pirms mūsu ēras bijušas pazīstamas visai sarežģītas chirurgiskas operācijas. Kādā attēlā skatāms pirmais kaņķalauks, kur tā laika ārsts ar primitīvu rīku izdara ievainotam kājas amputāciju. Atsevišķā stendā izstādīti amuleti, kas lietoti dažādos laikos, pat 2000 gadus pirms mūsu ēras.

Dažādi eksponāti, attēli, senī raksti un priekšmeti no Babilonas, Asirijas, Ēģiptes liecina, ka jau tolaik bijušas pazīstamas vēl tagad sastopamās ārstniecības metodes. Uzmanību saista Babilonas valdnieka Hammurapi (2130.–2080. g. priekš

mūsu ēras) likumu kodekss. Tā oriģināls ap 2 augsts diorita bluķis, kuŗā izveidots saules dievs Šamaš ar gredzenu un zizli, valdnieks Hammurapi un zem tā senbabiloniešu valodā ķīļu rakstos izcirsts 282 pantu lielais likumu kodeks, atklāts ap 1902. gadu Dienvidpersijā. Tas ir vecākais likumu kopojums pasaulē, un vienu no retajām tā kopijām profesoram Stradiņam dāvājis Londonas medicīnas muzejs. Medicīnas vēsturniekus tas saista ar to, ka bluķī izcirsti likumu panti, kas attiecas uz ārstniecību. Starp citu, kāds pants nosaka, ka ārstam, kas neizārstē valdnieku, nocērtama roka.

Pirmie plašākie medicīnisko zinātņu kopsavilkumi un materiāli tomēr palikuši pāri tikai no klasiskās Grieķijas laikiem. Zinātniskās medicīnas tēva un pamatu licēja Hipokrata gaišais attēls pavada muzeja apmeklētājus cauri visiem laikiem.

Grieķu ārstu zināšanas plaši izlietoja un papildināja romiešu ārsti. Kā sevišķs retums muzejā redzams senā Romas ķeizara Marka Aurēlija galma ārsta Klaudija Galēna (2. g.s.) medicīnisko rakstu oriģinālsējums. Galēna pētījumi bija medicīnas pamatā līdz pat 16. g.s. Vēl tagad daudzus mūsu aptiekās izgatavojamus preparātus, kā ziedes, tinktūras, plāksteņus dēvē par galēniskiem preparātiem.

No Grieķijas un Romas medicīnas sasniegumu augstumiem ceļš ved 10.–15. g.s. zālē – tumšajos visduslaikos, kad medicīnas tālākā attīstība apstājās. Baznīca ar briesmīgiem inkvizīcijas draudiem noliedza operācijas un cilvēku organisma pētīšanu. Gleznas un zīmējumi raksturo tā laika tumsonību, kad ārstus, zinātniekus, sēdināja uz moku sola, notiesāja uz nāvi un dedzināja uz sārta. Bet blakus tam uzziedēja mūku un priesteru šarlatānisms, slimo ārstēšana ar svētiem ūdeņiem un svēto garu. Sekas tam bija slimību izplatīšanās nepieredzētos apmēros. Kādā attēklā redzamas mēra upuru liķu grēdas, kuŗas apstaigā spokainā aizsargtērpā ģērbies cilvēks.

Inkvizīcijas moku kampaņā, nāves sodi un reliģijas žņauģi tomēr nespēja apspiest cilvēka dziņu pēc patiesības un progresa. Jau 15. gadsimteņa beigās un 16. gadsimteņa sākumā parādās slaveni zinātnieki, ārsti, kas neatlaidīgi iedziļinās dabas noslēpumos, pētī slimību cēloņus un to apkaŗošanas iespējas. Medicīnas laukā šajā laikā pāri citiem paceļas Andreass Vežālijs – slavens chirurģs, zinātniskās anatomijas nodibinātājs. Muzejā kādā gleznā attēlots Vežālijs, nakts tumsā iznesot no kapsētas liķi anatomiskiem pētījumiem. Karaļa Filipa II laikā spēju inkvizīcija dabūja zinātnieku savās rokās un notiesāja uz nāvi, nepatiesi apvainojot viņu, ka kāda liķa uzšķēršanas laikā mirušā sirds izrādījusi dzīvības zīmes. Vežālija zinātniskie pētījumi pavēra jaunu laikmetu chirurģijas vēsturē. Viens no Vežālija darbu sējumiem kā liels retums glabājas muzejā. Pēc Vežālija strauji attīstījās chirurģija Francijā, Itālijā, Anglijā, nodibinājās medicīnas akadēmija Parīzē. Augstus sasniegumus medicīnas zinātnē uzrāda 19. gadsimtenī, kad strauji uzplauka dabas zinātnes, ķīmija, bioloģija, filozofija un citas zinātnes nozares, Pastēra pētījumi baktērioloģijā un seroloģijā, Rentgena staru un Kirī radija atklāšana 1896.–1898. g. strauji virzīja uz priekšu medicīnas zinātni, sevišķi chirurģiju. Šo attīstību uzskatāmi parāda muzejā sakopotie ekspanāti. Kādā stendā redzama

līdztekus vispārīgai medicīnas attīstībai citās zemēs veidojās Latvijas zinātniskā medicīna. Ģildes istabā starp citiem vēsturiski reti eksponātiem redzama plāksnē zelta burtiem iecirsta himna par godu mēra apkaņošanai Rīgā. Jaunāko laiku sākumā un vēlāk mūsu ārsti uzturējuši ciešus sakarus ar ievērojamākiem pētniekiem un ārstiem citās zemēs. Kādā vitrīnā redzama Rīgas ārsta baktēriologa Helmaņa sarakstīšanās ar Pastēru. Turpat atrodas Pastēra vēstules rokrakstā. Tālāk seko virkne dažādu grāmatu un vecu rokrakstu par ārstniecības jautājumiem Latvijā. Starp tiem ārsta E. Bergmaņa apcerējums par lepru Vidzemē. Pēc E. Bergmaņa ierosinājuma Latvijā nodibināja pirmās leprozorijas. Rīgas ārsts E. Bergmanis vēlāk kļuva slavens visā pasaulē ar saviem pētījumiem, sevišķi ķaņa chirurgijas un ievainojumu strutošanas jautājumos. Viņš pirmais izdarīja arī vēža iepētēšanas eksperimentus.

Ārstniecības attīstība mūsu zemē bijusi cieši saistīta ar medicīnas progresu Krievijā. Mūsu ārsti studējuši medicīnu Krievijas universitātēs, darbojušies ievērojamākās Krievijas klīnikās un sarakstījuši krievu valodā zinātniskus darbus. Par mūsu ārstu ciešiem sakariem ar krievu ārstiem un zinātniekiem liecina daudzi rokraksti, sarakstīšanās, attēli un uzņēmumi Krievijas nodaļā. Rīga bijusi savā ziņā tilts pieredzes apmaiņai starp Vakareiropas un Krievijas medicīnas zinātnes sasniegumiem.

Vienā avīžu rakstā nav iespējams ietvert visu to materiālu bagātību, domu plašumu, ko ierosina mūzejā sakopoto eksponātu daudzums. Nopelniem bagātais zinātnes darbinieks profesors P. Stradiņš aizrāda, ka mūzejs domāts universitātes medicīnas fakultātes vajadzībām, taču pēc sava vēriena, rakstura un paplašināšanas iespējām tas sniedzas pāri parastajiem mācību mūzeja ietvariem. Eiropā līdzīgi mūzeji ir vēl tikai Londonā un Parīzē. Mūzejam plaša zinātniska un vispārīgzlītojoša nozīme, un tas var saistīt ne vien medicīnas, bet arī citu nozaļu darbiniekus un plašās mūsu tautas un inteliģences aprindas.

[Pārpublicēts no laikraksta "Cīņa" 1945. gada 4. decembra numura]

Humanity in the Battle Against Disease By Rūdolfs Osis

The author, Rūdolfs Osis, describes his observations at the Pauls Stradiņš Museum of the History of Medicine, which is in a separate building of the clinic of the University of Latvia's Faculty of Medicine. The museum features some 3,000 objects, most of which the professor has purchased during his travels and for his own money. Professor Stradiņš has collected objects for the last 15 years or so. The result is an exhibition which shows that medical treatments are just as old as humanity itself.

Reprinted from newspaper "Cīņa", 4 December 1945